

УДК 343.3
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2025.26>

А. О. Ткаченко
викладачка кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету,
членкиня Асоціації правників України
orcid.org/0009-0001-5237-9660

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

Розглянуто кримінально-правову характеристику провокації підкупу, а саме досліджено об'єкт та об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого статтею 370 Кримінального кодексу України. Виокремлено дві групи альтернативних дій, що характерні провокації підкупу. Наголошено на необхідності відрізнєння правомірних дій, що вживаються співробітниками правоохоронних органів для викриття тих, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду або приймає пропозицію, обіцянку чи одержує таку вигоду. Визначено суб'єкт та суб'єктивну сторону провокації підкупу. Спеціальним суб'єктом провокації підкупу визначено службову особу як публічного, так і приватного права. Охарактеризовано суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, якій притаманні прямий умисел, тобто винна особа усвідомлює характер своїх дій щодо іншої особи, яку провокує на вчинення злочинів, передбачених статтями 368, 368-3, 369 Кримінального кодексу України, та бажає вчинити такі дії. В ході дослідження встановлено, що спеціальна мета цього злочину полягає у бажанні викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. Водночас, мотиви злочину можуть бути різними, однак на кваліфікацію вчиненого, не впливають. Крім того, акцентовано увагу на кваліфікуючих ознаках та підвищеному рівні суспільної небезпеки. Здійснено порівняльний аналіз окремих тверджень вітчизняних вчених щодо кримінально-правової характеристики провокації підкупу як злочину у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Окрему увагу зосереджено на необхідності відмежування провокації підкупу від правомірних дій представників правоохоронного блоку, що є актуальним та нагальним питанням в ході запеклої боротьби з корупційними злочинами.

Ключові слова: провокація підкупу, злочини у сфері службової діяльності, об'єктивна сторона злочину, спеціальний суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, кримінально-правова характеристика.

Tkachenko A. O. CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF PROVOCATION OF BRIBERY

The criminal-legal characteristic of bribery provocation is considered, namely, the object and objective side of the criminal offense provided for by Article 370 of the Criminal Code of Ukraine are investigated. Two groups of alternative actions are distinguished that are characteristic of bribery provocation. The need to distinguish between lawful actions taken by law enforcement officers to expose those who offer, promise or provide an unlawful benefit or accept an offer, promise or receive such a benefit is emphasized. The subject and subjective side of bribery provocation are determined. An official of both public and private law is determined as a special subject of bribery provocation. The subjective side of the criminal offense is characterized, which is characterized by direct intent, that is, the guilty person is aware of the nature of his actions towards another person, whom he provokes to commit crimes provided for by Articles 368, 368-3, 369 of the Criminal Code of Ukraine, and wants to commit such actions. During the study, it was established that the special purpose of this crime is the desire to expose the person who offered, promised, provided an unlawful benefit or accepted an offer, promise or received such a benefit. At the same time, the motives of the crime may be different, but they do not affect the qualification of the perpetrator. In addition, attention is focused on the qualifying features and the increased level of public danger. A comparative analysis of individual statements by domestic scientists on the criminal-legal characteristics of provocation of bribery as a crime in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services is carried out. Special attention is focused on the need to distinguish between provocation of bribery and lawful actions of law enforcement officials, which is a relevant and urgent issue in the fierce fight against corruption crimes.

Key words: provocation of bribery, crimes in the sphere of official activity, objective side of the crime, special subject of the crime, subjective side of the crime, criminal-legal characteristics.

Постановка проблеми. Проблематика провокації підкупу набуває особливої актуальності в умовах активізації антикорупційної політики в Україні. Провокація як штучне створення умов для вчинення злочину з метою викриття особи, що нібито схильна до корупційних дій, викликає значні дискусії в юридичній науці та практиці. Основна складність полягає в тому, що такі дії можуть порушувати основоположні принципи кримінального процесу, зокрема – презумпцію невинуватості та право на справедливий суд.

Оскільки поняття провокації підкупу набуло розмитого характеру у зв'язку із значною кількістю підходів до визначення останнього, як наслідок – виникають труднощі з відмежуванням провокаційних дій від правомірних дій співробітників правоохоронних органів, що може мати суттєві наслідки для легітимності зібраних доказів в ході документування протиправної діяльності тощо. Окрім того, відсутність єдиних підходів до кваліфікації дій, пов'язаних із провокацією підкупу, створює правову невизначеність та суперечності в судовій практиці.

Таким чином, виникає необхідність у кримінально-правовому аналізі провокації підкупу, виявленні її ознак, правових оцінок, наукових підходів до визначення та розмежування, а також удосконаленні теоретичних підходів і практичних механізмів протидії таким діям у межах кримінально-правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми кримінально-правової характеристики провокації підкупу висвітлювали у своїх дослідженнях такі видатні вчені-правники як О.М. Грудзур, О.О. Дудоров, П.О. Загодіренко, В.С. Картацев, Д.О. Колодін, М.І. Мельник, Б.М. Мирко, В.О. Навроцький, А.М. Овчаренко, І.О. Томчук, Ю.А. Шевченко, М.А. Шепотько, Н.М. Ярмиш та інші.

Зокрема, вітчизняна дослідниця М.А. Шепотько розглянула питання кримінальної відповідальності за провокацію підкупу на рівні дисертаційного дослідження [1, с. 1–21]. Д.О. Колодін в своїх дослідженнях приділив окрему увагу об'єктивній стороні складу провокації підкупу [4, с. 354–356]. Разом з тим, видатний вчений О.О. Дудоров дослідив окремі кримінально-правові аспекти провокації підкупу [5, с. 79–85].

Однак, у зв'язку із набуттям істотних змін в національній антикорупційній політиці, змінах кримінального законодавства та окремими тенденціями щодо розбіжностей у наукових визначеннях, актуальності набуває дослідження кримінально-правової характеристики провокації підкупу із застосуванням сучасних надбань правової науки.

Мета і завдання дослідження. Дослідження правової природи кримінально-правових норм, їх аналіз і систематизація мають важливе значення для підвищення ефективності законотворчого процесу та вдосконалення правозастосовної практики в умовах сучасного розвитку кримінального законодавства. Так, метою статті є надання кримінально-правової характеристики провокації підкупу. Завданням наукового дослідження поставлено охарактеризування особливостей, порівняльний аналіз наукових підходів до визначення та відмежування провокації підкупу від правомірних дій представників правоохоронного блоку.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, представникам правоохоронного блоку доводиться докладати значних зусиль для виявлення, припинення та розкриття корупційних, кримінальних правопорушень. Водночас, практика провокування підкупу з метою подальшого викриття не лише не зменшує рівень корупції, а й загострює криміногенну ситуацію в суспільстві. Крім того, застосування нелегітимних, хоча й ефективних методів боротьби з кримінальними правопорушеннями створює додаткові загрози. Враховуючи це, соціальний контроль за оператив-

но-розшуковою діяльністю правоохоронних органів набуває дедалі більшого значення [1, с. 22].

Кримінальним кодексом України (далі – КК України), статтею 370 передбачено кримінальну відповідальність за провокацію підкупу, тобто дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду [2].

Вітчизняні вчені-правники визначають провокацію підкупу як спеціальний вид підбурювання до вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 368, 368-3, 369 КК України. Безпосереднім об'єктом злочину виступають відносини, що забезпечують належну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, а також їх службових осіб [3, с. 916].

Об'єктивна сторона провокації підкупу полягає у діях службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди. Можна виділити дві групи альтернативних дій, що характерні для вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 370 КК України. Перша – дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди, друга – дії службової особи з підбурення особи на прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди. Для кваліфікації цього виду злочину не мають значення конкретні способи провокації підкупу, якими можуть бути, зокрема поради, натяки, умовляння, погрози, рекомендації одержати від будь-кого неправомірну вигоду чи дати її кому-небудь. Дії, що утворюють об'єктивну сторону злочину, можуть бути вчинені провокатором особисто або через інших службових осіб [3, с. 916; 4, с. 355].

Варто зауважити, що пропонування, обіцянка чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, які відбулися у зв'язку із провокацією підкупу, не виключають кримінальної відповідальності того, хто вчинив дії, характерні для злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368-3, 369 КК України [3, с. 916].

Втім від провокації підкупу варто відрізнити правомірні дії, що вживаються правоохоронцями для викриття тих, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду або приймає пропозицію, обіцянку чи одержує таку вигоду. Суть провокації полягає в тому, що провокатор сам викликає в інших осіб намір вчинити злочин з метою їх

викриття. Тому не є провокацією в тлумаченні диспозиції статті досліджуваного виду злочину передача особою, в якій вимагають неправомірну вигоду, відповідній службовій особі такої вигоди з відома правоохоронних органів, у т.ч. якщо така передача здійснюється в рамках контролю за вчиненням злочину як одного із видів негласних слідчих (розшукових) дій [3, с. 916].

Суб'єкт злочину – спеціальний, тобто службова особа як публічного, так і приватного права [3, с. 917]. Вітчизняний вчений Дудоров О.О. стверджує, що провокатором є особа, яка породжує у іншої особи намір вчинити відповідне корупційне, кримінально-каране діяння, для того щоб згодом цю особу викрити [5, с. 81]. Водночас, Мельник М.І. суть провокації, визначає як певну штучність діянь особи, яку провокують: вона діє (не діє) за обставин, спеціально створених для того, щоб підштовхнути її до бажаних для провокатора діянь (останніх вона не вчинила, якби щодо неї не мала місце провокація) [6, с. 195].

Із суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює характер своїх дій щодо іншої особи, яку провокує на вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368-3, 369 КК України, та бажає вчинити такі дії. Спеціальна мета цього злочину полягає у бажанні викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. Мотиви злочину можуть різними і на кваліфікацію вчиненого не впливають [3, с. 917].

Кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення провокації підкупу службовою особою правоохоронного органу. Підвищена суспільна небезпека даного протиправного діяння зумовлена спотворенням службових обов'язків представників правоохоронного блоку, які замість виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень умисно створюють умови, які викликають їх вчинення, а разом з тим й загострюють криміногенну обстановку [5, с. 82].

Нині, в умовах запеклої боротьби з корупцією варто відмежовувати провокацію підкупу від правомірних оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення та в подальшому документування корупційних злочинів. Досліджуючи дану проблему крізь призму юридичних наук, варто зазначити, що ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності. Серед підстав, зокрема наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про кримінальні правопорушення, що готуються та осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення [7].

Зважаючи на унормовані законодавством положення, Дудоров О.О. зазначає, що виявлення та подальше документування корупційного кримінального правопорушення вважатиметься правомірним оперативно-розшуковим заходом, який відрізняється від злочинної провокації підкупу, за умов, що має місце конкретна інформація про підготовлюваний корупційний злочин, відображена в джерелах, закріплених ч. 2 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Вчений стверджує, що джерелами інформації зазвичай виступають заяви осіб щодо яких мало місце вимагання неправомірної вигоди, але особа ще не погодилась на її надання. Також заявником може виступати третя особа, якій стало відомо про факт вимагання неправомірної вигоди. Водночас, дослідник підкреслює, що у разі відсутності відповідної конкретної інформації, а правоохоронці лише припускають, що особа може вчинити корупційне кримінальне правопорушення, підстави для провадження оперативно-розшукової діяльності виступають, що в свою чергу дозволяє вести мову про провокацію підкупу у разі наявності всіх ознак складу злочину, передбаченого ст. 370 КК України [5, с. 83].

Як раніше зазначалось, не є провокацією передача особою, в якій вимагають неправомірну вигоду, відповідній службовій особі такої вигоди з відома правоохоронних органів, у т.ч. якщо така передача здійснюється в рамках контролю за вчиненням злочину як одного із видів негласних слідчих (розшукових) дій. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 271 Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК України), під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем [8].

Зважаючи на викладене, деякі вчені вважають, що проведення спеціального слідчого експерименту не повинне впливати на свідомість ймовірного злочинця щодо якого здійснюється перевірка, у протилежному випадку матиме місце підбурювання до вчинення злочину [5, с. 83; 9, с. 236].

З метою законодавчого відмежування провокації підкупу від правомірних дій представників правоохоронного блоку, вітчизняний вчений-правник Грудзур О.М., за результатами дисертаційного дослідження запропонував доповнення до ст. 370 КК України наступного змісту: «Не є злочином діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені працівником оперативного підрозділу, який відповідно до закону уповноважений на проведення опера-

тивно-розшукової діяльності або за дорученням такого працівника іншою особою, що залучається, відповідно із законом, до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, якщо вчинення цих діянь відбувалося за наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності і в порядку визначеному законодавством» [10, с. 129].

Висновки. Отже, зважаючи на вищевикладене можливо зазначити, що провокація підкупу є кримінальним правопорушенням із підвищеним рівнем суспільної небезпеки, яке підвищує рівень криміногенності тим самим створюючи загрозу сучасній моделі ефективної протидії корупції. Водночас, існує нагальна необхідність чіткого законодавчого відмежування провокації підкупу від правомірних оперативно-розшукових дій спрямованих на документування корупційних кримінальних правопорушень. На разі, питання кримінально-правової характеристики провокації підкупу становить підґрунтя для подальших наукових досліджень із використанням сучасних надбань правничої науки.

Література

1. Шепотько М. А. Кримінальна відповідальність за провокацію підкупу: дис. доктора філос. / Шепотько, Марина Андріївна; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 239 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (Дата звернення: 04.03.2025).
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
4. Колодін Д.О. Окремі питання об'єктивної сторони складу провокації підкупу. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 354–356.
5. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 1. С. 79–85.
6. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства : монографія / М.І. Мельник. К: Парламентське видавництво, 2000. 256 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (Дата звернення: 04.03.2025).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Дата звернення: 04.03.2025).
9. Навроцька В.В. Доказове значення даних, здобутих в результаті провокації. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. № 4. С. 235–241.
10. Грудзур О.М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара: дис. к.ю.н. / Грудзур, Олег Михайлович; Національна Академія внутрішніх справ. Київ, 2011. 162 с.